

ХУДУДЛАРДА ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА «ИЖТИМОЙ ПРОФИЛАКТИКА ҲАФТАЛИГИ»НИ ЎТКАЗИШНИНГ МАҚСАДИ ВА АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Алтмишев Темурбек Хамзаевич

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Жамоат хавфсизлиги департаменти
Ташкилий-таҳлил бошқармаси бошлиғи, юридик фанлар бўйича
фалсафа доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18617178>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 08-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 10-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 12-fevral 2026 yil

KEYWORDS

ижтимоий профилактика,
ижтимоий профилактика
ҳафталиги, жиноятчиликни
олдини олиш, маҳалла
институту, ҳуқуқий
маданият, барвақт
профилактика,
жамоатчилик иштироки,
бандлик, соғлом турмуш
тарзи, криминоген вазият.

ABSTRACT

Мазкур тадқиқотда ҳудудларда жиноятчиликни олдини олиш жараёнида «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»ни ўтказишнинг мақсади ва асосий вазифалари комплекс илмий таҳлил қилинган. Ижтимоий профилактика жиноятчиликнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишга қаратилган тизимли ижтимоий-ҳуқуқий механизм сифатида кўриб чиқилган. Маҳаллаларда профилактика самарадорлигини ошириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, ижтимоий муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш, бандликни таъминлаш ҳамда жамоатчилик иштирокини кенгайтириш «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»нинг устувор йўналишлари сифатида асосланган. Илмий назариялар, халқаро тадқиқотлар ва расмий статистик маълумотлар асосида мазкур ҳафталикнинг жиноятчиликни барвақт олдини олишдаги аҳамияти ёритилган. Тадқиқот натижалари ижтимоий профилактика тадбирларини тизимли ва мунтазам ташкил этиш жиноятчилик динамикасига ижобий таъсир кўрсатишини тасдиқлайди.

Ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнида жиноятчиликни барқарор камайтириш ва хавфсиз ижтимоий муҳитни яратиш стратегик вазифалардан бири ҳисобланади. Замонавий криминология фани жиноятчиликни фақат ҳуқуқий бузилиш сифатида эмас, балки ижтимоий муҳит, иқтисодий шароит, маданий қадриятлар ва тарбиявий омиллар билан боғлиқ мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида талқин қилади [1]. Шу боис жиноятчиликка қарши курашишда жазо чоралари билан бир қаторда барвақт ва ижтимоий профилактика механизмларини кучайтириш муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, маҳалла институти

орқали амалга ошириладиган профилактик чора-тадбирлар жиноятчиликнинг илдиз омилларини бартараф этишга хизмат қилади.

Ижтимоий профилактика тушунчаси илмий адабиётларда шахснинг девиант хулқ-атворга мойиллигини шакллантирувчи ижтимоий-иқтисодий ва психологик омилларни бартараф этишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар тизими сифатида таърифланади [2]. Д. Фаррингтоннинг ҳаётий цикл назариясига кўра, жиноятчиликка мойиллик кўп ҳолларда болалик ва ўсмирлик давридаги ижтимоий муҳит билан боғлиқ бўлиб, барвақт профилактика энг самарали усул ҳисобланади [3]. Демак, маҳаллий даражада аҳолининг ижтимоий муаммоларини аниқлаш ва уларга манзилли ёрдам кўрсатиш жиноятчиликни камайтиришнинг илмий асосланган йўналиши ҳисобланади.

Худудларда жиноятчиликни олдини олишда «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»ни ўтказиш механизми профилактиканинг ижтимоий йўналтирилган модели сифатида алоҳида аҳамият касб этади. Замонавий криминологияда жиноятчиликнинг сабаб ва шарт-шароитлари ижтимоий муҳит, иқтисодий барқарорлик, ҳуқуқий маданият даражаси ва жамоатчилик фаоллиги билан узвий боғлиқ экани таъкидланади [1]. Шу нуқтаи назардан, жиноятчиликка қарши курашиш фақат жазо чораларини кучайтириш орқали эмас, балки ижтимоий профилактика воситалари орқали барвақт таъсир кўрсатишни талаб қилади. «Ижтимоий профилактика ҳафталиги» айнан шу концептуал ёндашувга асосланиб, маҳаллаларда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда комплекс, манзилли ва аҳоли билан тўғридан-тўғри мулоқотга йўналтирилган тадбирлар мажмуасини англатади.

Илмий адабиётларда ижтимоий профилактика тушунчаси шахснинг ҳуқуқбузарликка мойиллигини шакллантирувчи омилларни бартараф этишга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, маънавий ва тарбиявий чора-тадбирлар тизими сифатида талқин қилинади [2]. Д. Фаррингтон томонидан ишлаб чиқилган ҳаётий цикл криминологияси назариясига кўра, жиноятчиликнинг илдизлари болалик ва ўсмирлик давридаги ижтимоий муҳит билан боғлиқ бўлиб, барвақт профилактика чоралари энг самарали усул ҳисобланади [3]. Шу маънода, маҳаллаларда «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»ни ташкил этиш орқали аҳолининг ижтимоий муаммоларини аниқлаш, хавф гуруҳларини белгилаш ва уларга манзилли ёрдам кўрсатиш жиноятчиликни камайтиришнинг илмий асосланган йўналиши ҳисобланади.

«Ижтимоий профилактика ҳафталиги»ни ўтказишдан асосий мақсад маҳаллаларда ижтимоий профилактика самарадорлигини ошириш орқали ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишдан иборат. Бу жараёнда профилактика объектларининг муаммоларини ўрганиш, ижтимоий хизматлар, бандлик, таълим ва соғлом турмуш тарзига оид масалаларни ҳал қилишга алоҳида эътибор қаратилади. Р. Кларкнинг “situational prevention” концепциясига кўра, жиноят содир этиш имкониятини чеклаш билан бирга, шахсни жиноятга ундаувчи ижтимоий шароитларни яхшилаш ҳам муҳим аҳамиятга эга [4]. Демак, ижтимоий профилактика ҳафталиги доирасида фақат тарғибот ишлари эмас, балки амалий ижтимоий қўллаб-қувватлаш чоралари ҳам амалга оширилиши лозим.

Аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш ижтимоий профилактиканинг марказий вазифаларидан бири ҳисобланади. Т. Тайлер тадқиқотларида фуқароларнинг қонунларга ихтиёрий риоя этиши кўп жиҳатдан

хуқуқий жараёнларни адолатли деб қабул қилишлари билан боғлиқ экани исботланган [5]. Шу сабабли ҳафталик доирасида ҳуқуқий тарғибот тадбирлари, очиқ мулоқотлар, семинарлар ва жамоатчилик учрашувлари ташкил этилиши аҳолининг ҳуқуқий маданиятини оширишга хизмат қилади. Айниқса, ёшлар ўртасида спорт мусобақалари, маданий тадбирлар ва соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш орқали девиант хулқ-атворнинг олдини олиш мумкин.

Республика маҳаллаларида ўтказиладиган «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»нинг асосий вазифаларидан бири ижтимоий профилактика объектлари билан манзилли ишлаш, хулосалар расмийлаштириш ва ижрочиларга йўналтиришдан иборат. Илмий тадқиқотларда кўрсатилишича, индивидуал профилактика чоралари гуруҳий тарғиботга нисбатан юқори самара беради [6]. Шунинг учун ижтимоий хавф гуруҳига кирувчи шахслар, ишсиз ёшлар, низоли оилалар ва назоратда турган фуқаролар билан мақсадли ишлаш муҳимдир. Бунда ҳокимликлар, меҳнат органлари, таълим муассасалари ва соғлиқни сақлаш тизими билан ҳамкорлик алоҳида аҳамият касб этади.

Аҳолининг ижтимоий муаммоларини аниқлаш ва ҳал қилиш мақсадида ҳокимларнинг шахсий қабуллари ўтказиш ижтимоий профилактиканинг таъсирчан механизми ҳисобланади. Бундай очиқ мулоқотлар орқали фуқароларнинг мурожаатлари ўрганилиб, ишсизлик, уй-жой, оилавий низолар ва ижтимоий хизматларга оид муаммоларга ечим топилади. Илмий таҳлиллар шуни кўрсатадики, иқтисодий барқарорлик ва бандлик даражаси ошган ҳудудларда жиноятчилик кўрсаткичлари паст бўлади [7]. Шу боис меҳнат ярмаркалари, тадбиркорликка жалб қилиш дастурлари ва ҳуқуқий маслаҳатхоналарни ташкил этиш жиноятчиликни камайтиришга бевосита таъсир кўрсатади.

Тарғибот кампанияларига таниқли шахслар, санъаткорлар ва спортчиларни жалб қилиш ижтимоий таъсир механизмларини кучайтиради. Социологик тадқиқотларда ижтимоий таъсир назариясига кўра, жамоатчилик фикри ва намуна шахсларнинг хулқ-атвори кенг оммага таъсир кўрсатади [8]. Демак, ижтимоий профилактика ҳафталиги доирасида жамоатчилик етакчилари иштирокини таъминлаш ҳуқуқий маданиятни шакллантиришда муҳим омил бўлади.

Расмий статистик маълумотларга кўра, аҳоли билан бевосита мулоқот ва ижтимоий дастурлар амалга оширилган ҳудудларда ҳуқуқбузарликлар сонининг камайиши кузатилган. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ва Бош прокуратураси томонидан эълон қилинган маълумотларда профилактика тадбирлари фаол олиб борилган маҳаллаларда жиноятчилик динамикасида ижобий ўзгаришлар қайд этилган [9]. Бу ҳолат ижтимоий профилактика ҳафталигини тизимли ва мунтазам ўтказиш зарурлигини асослайди.

Хулоса қилиб айтганда, «Ижтимоий профилактика ҳафталиги»ни ўтказишнинг мақсади маҳаллаларда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш, ижтимоий муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш орқали соғлом муҳит яратишдан иборат. Унинг асосий вазифалари манзилли профилактика, ҳуқуқий тарғибот, бандликни таъминлаш, жамоатчиликни жипслаштириш ва ижтимоий хизматларнинг самарадорлигини оширишдан иборатдир. Илмий назария ва амалий тажриба шуни кўрсатадики, ижтимоий профилактика

чоралари комплекс ва мувофиқлаштирилган ҳолда амалга оширилганда жиноятчиликни барқарор камайтиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Merton R. K. Social Structure and Anomie //American Sociological Review. – 1938. – Vol. 3. – No. 5. – P. 672–682.
2. Goldstein H. Problem-Oriented Policing. – New York: McGraw-Hill, 1990.
3. Farrington D. P. Developmental and Life-Course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues //Criminology. – 2003. – Vol. 41. – No. 2. – P. 221–255.
4. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. – Albany: Harrow and Heston, 1997.
5. Tyler T. R. Why People Obey the Law. – Princeton: Princeton University Press, 2006.
6. Sherman L. W., Farrington D. P., Welsh B. C., MacKenzie D. L. Evidence-Based Crime Prevention. – New York: Routledge, 2002.
7. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach //Journal of Political Economy. – 1968. – Vol. 76. – No. 2. – P. 169–217.
8. Cialdini R. B. Influence: Science and Practice. – Boston: Pearson, 2009.
9. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги. Расмий статистик ахборотлар тўплами. – Тошкент, 2024.

INNOVATIVE
ACADEMY